

ჰაინრიჰ ბოლის ფონდის ოფისში გამართული
საჯარო დისკუსია თემაზე:

„უნივერსიტეტის იდეა და ფუნქცია“

მომხსენებლები:

გიგა ზედანია – ფილოსოფოსი, ი. ჭავჭავაძის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ნესტან რატიანი – ფილოლოგიის დოქტორი

ზაზა შათირიშვილი – ფილოსოფოსი

მოდერატორი: დავით პაიჭაძე

დავით პაიჭაძე – მოგესალმებით. დღეს ჩვენი თემაა „უნივერსიტეტის იდეა და ფუნქცია“. როდესაც მას დისკუსიის მომხსენებლებს ვაცნობდი, ძალიან მიჭირდა პასუხის გაცემა კითხვაზე, თუ რაზე უნდა გვესაუბრა დღეს, ჩვენს უნივერსიტეტებზე თუ ზოგადად უნივერსიტეტზე. სიტყვას „უნივერსიტეტი“ ბევრნაირი გაგება აღმოაჩნდა. შეიძლება მის გაგონებაზე ვინმეს მხოლოდ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი გაახსენდეს, თუმცა შესაძლოა, ჩვენს საუბარს ზოგადი შინაარსი ჰქონდეს და არც ერთი კონკრეტული უნივერსიტეტი არ ვახსენოთ. მაგრამ, რაც არ უნდა იყოს, მაინც მგონია, რომ დღეს ჩვენ ვერ, ან არ ავცდებით ქართულ სინამდვილეზე საუბარს.

საქართველოში სამი წლის წინ დაწყებულმა უმაღლესი განათლების რეფორმამ მედიაში საინტერესო გამოდახილი ჰპოვა – ერთი უნივერსიტეტის გარდა სხვა უმაღლესი სასწავლებლები აღარავის ახსოვს და მხოლოდ თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტზე და იქ, ხშირად კი, მის ბაღში მიმდინარე პროცესებზე საუბრობენ. მხოლოდ ამ პროცესების აღწერითა და ანალიზით ცდილობენ უმაღლესი განათლების რეფორმის გაგებასაც, რაც ერთნაირად უჭირთ როგორც ამავე მედია-პროდუქციის მომხმარებლებს, ისე, თავად რეფორმის ავტორებს, უფრო სწორად, მის განმანორციელებლებს ამ უნივერსიტეტის კედლებში. შესაძლოა, ამისი მიზეზი ის არის, რომ მას ამ უნივერსიტეტში ერთი და იგივე ადამიანები არ ახორციელებენ. რეფორმების გატარება ერთმა შემადგენლობამ დაიწყო და შემდეგ სხვამ განაგრძო. ისიც მიფიქრია, რომ ხშირად იგი უფრო პრაქტიკული ამოცანების გადაჭრისკენ არის მიმართული. მე ახლო ხედით მიწევს უნივერსიტეტში მიმდინარე მოვლენების ცქერა და სიამოვნებით მოვისმენდი იმ ადამიანების მოსაზრებებს, ვისაც ამ პროცესებთან დისტანცირებული მზერა აქვს. ჩემი აზრით, მათ, ჩვენთან შედარებით, მეტი დანახვა შეუძლიათ საიმისოდ, რომ გვითხრან, რა შეიძლება იყოს დღეს ჩვენს ქვეყანაში უნივერსიტეტის იდეა და ფუნქცია.

დასაწყისში სიტყვას ბ-ნ ზაზა შათირიშვილს გადავცემ, რომლის ამავე სახელწოდების სტატიაც, გამოქვეყნებული კრებულში „ქართული საზოგადოება და ევროპული ღირებულებები“, აღმოჩნდა სწორედ სტიმული საიმისოდ, რომ გამოვხმაურებოდით იქ წამოჭრილ პრობლემებსა და თემატიკას.

ზაზა შათირიშვილი – დიდი მადლობა. უპირველეს ყოვლისა, დღევანდელი დისკუსიის სათაურს განვმარტავ. „**უნივერსიტეტის იდეა და ფუნქცია**“ ევროპისა და ამერიკისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი სიტყვათშეთანხმებაა.

მცირე ისტორიული მიმოხილვის გარეშე ალბათ არაფერი გამოვა. პირველი წიგნი ამ თემაზე ჯონ ჰენრი კარდინალ ნიუმენს ეკუთვნის. ნაშრომი 1852 წელს დაიწერა. წიგნი „**უნივერსიტეტის იდეა და ფუნქცია**“, მეორედ, 1858 წელს გამოიცა. ინგლისური კულტურისა და საერთოდ, ანგლო-ამერიკული სივრცისთვის ეს ძალიან მნიშვნელოვანი ფიგურა გახლავთ. წიგნში, რომელიც უფრო თეორიულ-პოლემიკური ხასიათისაა, ვიდრე ისტორიული, და რომელშიც ავტორი ევროპული უნივერსიტეტის იდეაზე საუბრობს, უნივერსიტეტის ჰოლისტური გაგებაა დაცული. მის სათავეებზე საუბრისას ნიუმენი უნივერსიტეტს ევროპულ მოვლენად განიხილავს, მის წინაპრად კი, ევროპაში ჯერ კიდევ XI-XII საუკუნეებში ჩასახული „შტუდიუმ გენერალი“ მიაჩნია, როგორც მას შუა საუკუნეებში უწოდებდნენ. ყოველივე ამას თავისი წინაისტორია აქვს, რომელზეც დღეს ჩვენ აღარ შევაჩერებთ ყურადღებას.

აღსანიშნავია, რომ კარდინალი ნიუმენი გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს ცოდნის ერთიან გაგებას და ნაციონალური კულტურის გადაცემას. ნიუმენის თქმით, უმთავრესი მომენტია აღზრდა და თვითფორმაცია, რასაც გერმანელები „ბილდუნგს“ უწოდებენ. უნივერსიტეტის უმთავრეს ფუნქციად მას, სწორედ, ნაციონალური კულტურისა და მისი ანტიკურ-ქრისტიანული საფუძვლების მცოდნე ჯენტლმენის აღზრდა მიაჩნია. მისი წიგნის მთელი რიგი თავებისა ეძღვნება თეოლოგიის მიმართებას ლიტერატურასთან, ფილოსოფიასთან, ფიზიკასთან, საერთოდ, ეკლესიის როლს, და იცავს უნივერსიტეტის ავტონომიასა და თავისუფლებას. საუბარია იმაზეც, რასაც ეწოდება „ლიბერალ არტს“, და რაზეც ნესტან რატიანი, დარწმუნებული ვარ, უფრო ვრცლად ისაუბრებს. სამწუხაროდ, ჩვენთან ეს ცნება მთლად სწორად არ არის გაგებული. სიტყვასიტყვით რომ ვთარგმნოთ, ის „თავისუფალ ხელოვნებებს“ ნიშნავს, მაგრამ თუ შინაარსობრივად ვთარგმნით, „**არტეს ლიბერალეს**“ არაპრაგმატულ დისციპლინებს ნიშნავს და შეიძლება ითქვას, რომ ჯერ კიდევ ანტიკურობიდან იწყება. არისტოტელესთან უკვე არის ამაზე საუბარი. ძალიან მოკლედ რომ ვთქვათ, მასში იგულისხმება ე.წ. ტრივიუმი და კვადრივიუმი. ტრივიუმი – ლოგიკა, ანუ დიალექტიკა, რიტორიკა, გრამატიკა, ის, რასაც მოძველებში ჰუმანიტარული მეცნიერებები დაერქმევა, და კვადრივიუმი, რომელშიც შედიოდა არითმეტიკა, გეომეტრია, ასტრონომია და მუსიკა. ეს უკანასკნელი არა თანამედროვე, არამედ თეორიული გაგებით, მოგეხსენებათ, ის, პითაგორადან მოყოლებული, მათემატიკურ დისციპლინად იყო აღიარებული.

თანამედროვე ადამიანებისთვის სიტყვები „**ლიბერალ არტ ედუქეიშენ**“ ლეო სტრაუსის, ალან ბლუმისა და პოლ ვულფოვიცის სახელებს უკავშირდება. ნიუმენის დროს კი, ლაპარაკია ჰუმანიტარულ კანონსა და ლიტერატურისადმი დამოკიდებულებაზე. მიუხედავად იმისა, რომ თეოლოგი იყო, ნიუმენმა ბევრი ლიტერატურული ნაშრომიც დატოვა. საერთოდ, შეიძლება ითქვას, ინგლისური კულტურისათვის ეს ძალიან მნიშვნელოვანი სახელია. როგორც მოგახსენეთ, სწორედ ამ ადამიანმა დაიწყო უნივერსიტეტის იდეაზე საუბარი და მის შემდეგ ამ თემაზე ბევრი ნაშრომი დაიწერა. მხოლოდ კლასიკურ ნაშრომებს დავასახელებ – ხოსე ორტეგა ი გასეტის წიგნი უნივერსიტეტის მისიაზე, კარლ იასპერსის „**უნივერსიტეტის იდეა**“, მნიშვნელოვანია დერიდას გამოსვლა კორნელის უნივერსიტეტში, რომელშიც ნიუმენის დასახელებულ ნაშრომზეც არის მითითებული, ცნობილი ბიზანტინისტის 1992 წელს გამოცემული წიგნი, საეტაპო სათაურით – „**უნივერსიტეტის იდეა, ხელახალი გამოცდა**“ და წიგნი, რომლის შემდეგაც დაიწყო ამერიკულ სივრცეში ამ თემაზე სერიოზული დისკუსია – ბილ რიდინგსის „**უნივერსიტეტი ნანგრევებში**“, სადაც უკვე უიდეო უნივერსიტეტზეა საუბარი. ამ თემაზე დღესაც ბევრი საინტერესო და საგულისხმო სტატია იბეჭდება. ამერიკულ სივრცეში უნივერსიტეტებში უკანასკნელ პერიოდებში არსებული ვითარება პოსტმოდერნის სიტუაციად არის შეფასებული და მასში გლობალური ცოდნის

ლოკალურ მიკროცოდნებად დაშლა და იდეის დაკარგვა იგულისხმება. რაც შეეხება ვითარებას, სოციალურ-ეკონომიკურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით, უნივერსიტეტი სულ უფრო დამოკიდებული ხდება ბიზნესსა და კერძო სექტორზე.

უნივერსიტეტის განვითარებაში სამი ეტაპი გამოიყოფა – პირველია საეკლესიო უნივერსიტეტები. მიიჩნევენ, რომ XVI საუკუნემდე უნივერსიტეტები საეკლესიო იყო, თუმცა მათ ჰქონდათ ავტონომია. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ისინი ადგილობრივი ხელისუფლებისგან დამოუკიდებლები იყვნენ. უნივერსიტეტებს მათ შიდა საქმიანობაში ადგილობრივი მოხელეების ჩარევისგან პაპის სპეციალური ბუა იცავდა. ავტონომიის დარღვევის შემთხვევაში ხშირად მიმართავდნენ დაცვისთვის უწმინდეს მამას, თუმცა ავეროიზმის შემოტევის მომენტებში ყოფილა ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც აუკრძალავთ არისტოტელეს ავეროისტული სწავლება.

ამის შემდეგ იწყება ყველაზე ხანგრძლივი პერიოდი, ნაციონალური ეტაპი, რომელიც, შეიძლება ითქვას, 1810 წელს სრულდება. XVII-XIX საუკუნეების განმავლობაში უნივერსიტეტების ავტონომია იზღუდება სახელმწიფოს მიერ და უფრო მეტიც, უნივერსიტეტი დგება სახელმწიფოს სამსახურში. 1810 წელი კი იმით არის მნიშვნელოვანი, რომ ამ პერიოდში პრუსიის განათლების მინისტრი, ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტი ბერლინის უნივერსიტეტის რექტორი ხდება და კვლევითი, კვლევაზე ორიენტირებული უნივერსიტეტის კონცეპტს აყალიბებს.

XIX საუკუნის ბოლოს, ამერიკაშიც კი, სადაც უნივერსიტეტები თავიდან არ ყოფილა კვლევაზე ორიენტირებული, მხოლოდ ისეთ სფეროებზე იყო ორიენტირებული, როგორცაა „თიჩინგ“ და „ფაბლიქ სერვისი“, ამ უკანასკნელში ბიზნესთან სერიოზული თანამშრომლობა და „ქომუნითი“ იგულისხმება, ძალიან საინტერესო პროცესი იწყება. კვლევის ჰუმბოლდტისეული იდეა ამერიკაშიც შედის. ამასწინათ ვათვალთვლებდი სწორედ ერთ-ერთი ამერიკელი მეცნიერის სტატიას ამ თემაზე. მისი თქმით, რაც დღეს სიტყვაში „უნივერსიტეტი“ იგულისხმება, თავისი სასემინარო ტიპებით, სპეციალური ლექციებითა და სავალდებულო მონოგრაფიებით, ყველაფერი გერმანული უნივერსიტეტისგან არის გადმოღებული.

ძალიან მნიშვნელოვანია, რა ურთიერთობა ყალიბდება XX საუკუნის ამერიკაში „თიჩინგს“, „ფაბლიქ სერვისსა“ და „რისერჩს“ შორის. თუმცა, ვშიშობ, დღეს ამაზე საუბრის დრო არ გვექნება. მაგრამ აუცილებლად უნდა აღვნიშნო, რომ ის, რასაც დღეს „უიდეო“ უნივერსიტეტს უწოდებენ, ამერიკულ სივრცეში მაინც, არის უნივერსიტეტი, რომელიც იმდენად უახლოვდება ბიზნეს-სექტორს, რომ უკვე თავადაც „მარკეტ ფლეისის“ მონაწილე ხდება და, შეიძლება ითქვას, რომ სერიოზულ ბიზნესზეც არის საუბარი. ცხადია, აქ დღეს წამყვან დარგებად აღიარებული ისეთი დარგები იგულისხმება, როგორცაა ტექნოლოგიები, ბიოლოგია და ა.შ. ამერიკელი სპეციალისტები უნივერსიტეტების ბიზნესთან დაახლოებას ხშირად ხსნიან ნეოლიბერალური პოლიტიკით. ანუ, უნივერსიტეტების სახელმწიფოსთან ალიანსს, რაც სახელმწიფოს მხრიდან მათ დაფინანსებაშიც აისახებოდა, თანდათან ცვლის ამერიკული უნივერსიტეტის ბიზნესთან პირისპირ აღმოჩენა. ეს მისთვის სრულიად ახალი გამოწვევა იყო. ახლა ვმუშაობ სწორედ თემაზე „უნივერსიტეტის ინსტიტუციონალური ისტორია ლიტერატურის განვითარების ჭრილში“. მაინტერესებს გარკვეული დისციპლინების განვითარება უნივერსიტეტში, მათი ასახვა ლიტერატურაში და თავად კაზმული ლიტერატურის ზეგავლენა უნივერსიტეტებზე. ამ მხრივ, XIX-XX საუკუნეებში ძალიან საინტერესო სურათი გვაქვს.

დავით პაიჭაძე – ძალიან საინტერესოა და კარგი იქნება, თუ ამ თემას მოგვიანებით ისევ დავუბრუნდებით. ახლა კი, ბ-ნ გიგას გადავცემ სიტყვას.

გიგა ზედანია – ზაზამ თავისი მოხსენება უნივერსიტეტების ისტორიაზე საუბრით დაიწყო. რასაკვირველია, მართლაც, ძალიან მნიშვნელოვანია, გავიხსენოთ შუა საუკუნეები,

რადგან სწორედ ამ პერიოდში ყალიბდება ის, რასაც ჩვენ დღეს უნივერსიტეტს ვუწოდებთ. და მთავარი პრინციპი, რომელიც, ჩემი აზრით, უდევს საფუძვლად მის ჩამოყალიბებას, არის გაერთიანების პრინციპი. გავიხსენოთ, საიდან წამოვიდა თანამედროვე ლექციის იდეა. თავიდან პროფესორი კითხულობდა ტექსტს, მოგეხსენებათ, ნაბეჭდი ტექსტები იმ პერიოდში ძალიან იშვიათი იყო, და შემდეგ აკეთებდა მის ინტერპრეტაციას, ანუ, ლოგიკური საშუალებებით ათანხმებდა, ერთი მხრივ, წინასწარ ნაწერს და მეორე მხრივ, ლოგიკას, რომელიც იგივე იყო, რაც არისტოტელეს ფილოსოფია. უნივერსიტეტი ცოდნის ერთ სისტემაში მოქცევის შესაძლებლობას იძლეოდა.

უნივერსიტეტს თავდაპირველად განმარტავდნენ, როგორც საზოგადოების ენციკლოპედიას, და შეიძლება ითქვას, რომ შუა საუკუნეებში ის მართლაც იყო ენციკლოპედია ამ სიტყვის ეტიმოლოგიური გაგებით. რაც უფრო გადმოვინაცვლებთ აქეთ, მით უფრო იშლება ეს წრე, ერთიანი სისტემა და ხდება ის, რასაც სოციოლოგიაში ფუნქციონალურ დიფერენციაციას უწოდებენ. ანუ, გამოიყოფა განსხვავებული სფეროები, რომლებიც აღარ არიან ერთმანეთთან არსებით კავშირში და მხოლოდ საკუთარ ლოგიკას მიყვებიან. დიფერენციაციის ამ პროცესს თითოეული ამ სფეროს შიგნით არნახული პროდუქტიულობა მოყვება. ამის მიღწევა გაერთიანებულ და ერთიან საზოგადოებაში შეუძლებელი იქნებოდა. უნივერსიტეტი ამ დიფერენციაციის პირობებშიც ინარჩუნებს თავის ფუნქციას, ოღონდ ახლა ის უკვე ისეთი ენციკლოპედია ხდება, რომლის სტატიებსაც ერთმანეთთან კავშირი აღარ აქვთ.

არსებობს ამ ერთიანობის აღდგენის ბევრი მცდელობა. ერთ-ერთი მათგანი სწორედ 1807-08 წლების ბერლინის უნივერსიტეტს უკავშირდება. ამაზე ზაზამაც ისაუბრა. მე მხოლოდ ერთ ფაქტს გავიხსენებ – ჰუმბოლდტს ამ შემთხვევაში ძალიან საინტერესო ფუნქცია ჰქონდა, მას ფიზტესა და შლაინმახერს შორის დავა უნდა გადაეწყვიტა. ფიზტე რადიკალურად ნაციონალური პროექტის მომხრე იყო, შლაინმახერი – უფრო ლიბერალურისა. ჰუმბოლდტმა არჩევანი შლაინმახერის სასარგებლოდ გააკეთა და თქვა, რომ უნივერსიტეტის ფუნქცია ცოდნის უფუნქციო წარმოებაში მდგომარეობს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ცოდნა, როგორც თავისთავადი მიზანი, არ უნდა იყოს მიბმული სხვა მიზანზე. მოგვიანებით ამას ეხმაურება ნიუმენიც, რომელიც ამბობს, რომ ცოდნის გამოსადეგობის პრინციპი ვერ გამოდგება უნივერსიტეტის განსჯის კრიტერიუმად. მაგრამ მე ყველაზე მეტად ის ნარატივი მაინტერესებს, რომლის ფარგლებშიც აქცევს ჰუმბოლდტი უნივერსიტეტის შესახებ საკუთარ მსჯელობას. ეს ნარატივი კი გულისხმობს გონის არსებობას, რომელიც ვითარდება და რომლის განვითარების ეტაპშიც არის ჩაწერილი უნივერსიტეტის განვითარება. ჩვენ ვიცით, რომ პარალელურად არსებობს ჰეგელის სისტემაც, რომელიც ისტორიას ასევე წარმოიდგენს უნივერსალური გონის განვითარებად. ეს ყველაფერი ძალიან საინტერესოდ არის გადმოცემული ჟან ფრანსუა ლიოტარის ცნობილ წიგნში „პოსტმოდერნული მდგომარეობა“, რომელშიც ლიოტარი ასკვნის, რომ წავიდა ყოვლისმომცველი ნარატივების დომინანტობის დრო და რომ, შესაბამისად, დღეს უკვე აღარ არსებობს არც ერთი თხრობა, არც ერთი ნარატივი, რომელიც მოიცავდა კაცობრიობის, გინდა ევროპის განვითარებას და მის ადგილზე ჩნდება ფრაგმენტული ნარატივები. რაღაც აზრით, მე ვიტყვოდი, რომ ეს არის იმის დისკურსის დონეზე ასახვა, რაც მოხდა სოციუმის დონეზე, როდესაც დიფერენციალაზე ვლაპარაკობდი. ანუ, ერთიანობის ისეთ მცირე ნაწილებად დაშლაზე, რომლებიც ერთმანეთთან არიან დაკავშირებულნი, მაგრამ ერთიან იერარქიას უკვე აღარ ემორჩილებიან.

უნივერსიტეტზე საუბარი, განსაკუთრებით, ევროპასა და ამერიკაში, ხშირად კრიზისის ტერმინებში მიმდინარეობს. ამაზე საუბარი ზაზას მიერ ნახსენებ რიდინგის ცნობილ წიგნშიც. მე ცოტა სკეპტიკურად ვუყურებ ასეთ მსჯელობას, იმიტომ რომ ვიცი, რომ ევროპის განვითარებას, კრიზისის შესახებ დისკურსი, უკვე 150 წლის განმავლობაში სდევს თან. დაწყებული, მინიმუმ, მარქსის კომუნისტური მანიფესტიდან დღემდე. ალბათ არ არის შემთხვევითი, რომ კრიზისის დისკურსი, კრიტიკის დისკურსის მსგავსად, სასარგებლოა ხოლმე თანამედროვე საზოგადოების განვითარებისთვის. ეს მისთვის ახალი ეტაპია, რათა

უფრო განვითარდეს, დაიქსაქსოს და უფრო დიფერენცირებული გახდეს თვითონ ამ სისტემების შიგნით.

რა ფუნქცია შეიძლება შეიძინოს უნივერსიტეტმა ჩვენს ქვეყანაში, და არა მხოლოდ ევროპასა და ამერიკაში. მე აქ ვხედავ ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციას, რომელსაც ის ჯერჯერობით არ ასრულებს, მაგრამ იმედი მაქვს, რომ მომავალში შეასრულებს. ვგულისხმობ რაციონალობისა და რაციონალიზაციის პროცესს, რომლის კატასტროფულ ნაკლებობასაც განვიცდით დღეს. საქმე ის არის, რომ ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, თუ რატომ იყო ერთიანი საზოგადოებრივი სისტემის ქვესისტემებად დამლა ასეთი პროდუქტიული, იმაში მდგომარეობს, რომ თითოეული ეს ქვესისტემა რაციონალობის საკუთარ სისტემაზეა აგებული, ანუ, მოქმედება ხდება არა ტრადიციაზე, არამედ გარკვეული ტიპის კრიტერიუმებზე მითითებით, რომლებიც გონების დიქტატს ემორჩილება. შესაბამისად, ის, რომ დღეს საქართველოში რაციონალიზაციის პროცესს ბევრ სფეროში არ შეუღწევია, პირიქით, ზოგჯერ შეიძლება, ისეთი შთაბეჭდილებაც კი დარჩეს ადამიანს, რომ ჩვენი საზოგადოება განმანათლებლობის ეპოქამდელი საზოგადოებაა და არა განმანათლებლობის ეპოქის, ეს, ჩემი აზრით, პრობლემური საკითხია. ამას ვხედავთ, როგორც ცალკეულ საზოგადოებრივ სფეროებში, ისე დისკურსის დონეზეც. კიდევ ერთი პრობლემა, რომელიც არსებობს საქართველოში, მსჯელობისა და დელიბერატიულობის ნაკლებობაში მდგომარეობს. ვხედავ იმის ნაკლებობასაც, მსჯელობა ემორჩილებოდეს, როგორც ფაბერმასი იტყოდა, უკეთესი არგუმენტის იძულებათგარეშე იძულებას. ანუ, როდესაც ჩემი არგუმენტი უკეთესია და საზოგადოება მას ამის გამო იღებს და არა იმიტომ, რომ მე უმრავლესობით ვიმარჯვებ უმცირესობაზე, რაც, საქართველოში ჩვეულებრივი ამბავია. შესაბამისად, ჩემი აზრით, საქართველოში უნივერსიტეტმა სწორედ რაციონალობის ანკლავის ფუნქცია უნდა შეიძინოს. ის შესაძლოა არ გავრცელდეს მთელ საზოგადოებაზე, მაგრამ გავრცელდეს ქვეყნის მმართველ ელიტაზე, რომელიც ქვეყანას უახლოესი ოცი წლის განმავლობაში მართავს.

დავით პაიჭაძე – გმადლობ. ახლა ნესტან რატიანს მოვუსმინოთ.

ნესტან რატიანი – ბევრი ვიფიქრე იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა დამეწყოს დღეს ამ თემაზე საუბარი, რომ როგორმე მომეხერხებინა დამსწრე საზოგადოების ყურადღების მიპყრობა. ამ თემაზე საუბრისას ადამიანი ძალიან ითრგუნება ისტორიზმით. იმიტომ რომ, ვინც არ უნდა იყო, გინდა უნივერსიტეტის რიგითი თანამშრომელი, გინდა გაცილებით მნიშვნელოვანი და სახელოვანი ფიგურა, შენი სმენისას, საზოგადოება, შეიძლება ეს ხმამაღლა არც გითხრან, გულში მაინც ფიქრობს, რომ ამ თემაზე საუბრის უფლება არ გაქვს. საზოგადოებაში ასეთი დამოკიდებულებაა არა მარტო უნივერსიტეტის იდეისა და ფუნქციის, არამედ იმ პროცესების მიმართაც, რომლებსაც აქვს ადგილი დღევანდელ უნივერსიტეტებში. თითქოს ჩასაფრებულები არიან, რას იტყვი მათ შესახებ, რომ მაშინვე გაგცენ აგრესიული პასუხი.

ბევრი მიფიქრია ამ თემებზე. მაგრამ მიფიქრია არა მხოლოდ უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლების, არამედ მათი კუთხიდანაც, ვინც შემოდის უნივერსიტეტში. რას მოელიან ახალგაზრდები უნივერსიტეტისგან? ალბათ ფიქრობთ, რომ მათი მოლოდინის საგანი ცოდნა უნდა იყოს, მაგრამ ბევრი ახალგაზრდა სულაც არ ფიქრობს ასე. თუმცა, რასაკვირველია, ეს ყველა სტუდენტს არ ეხება. მაგრამ მათი უმრავლესობა, მაინც, შეიძლება ითქვას, რომ ინერციით შემოდის უნივერსიტეტში, რადგან ჩვენში დღემდე მიღებულია სკოლის დამთავრების შემდეგ უმაღლეს სასწავლებელში ჩაბარება. გასათვალისწინებელია მშობლების ფაქტორიც. მშობლების უმრავლესობისთვის უნივერსიტეტი პრობლემების გადაფასების ტოლფასია და ფიქრობენ, რომ მათ შვილს უსაქმურობისა და ქუჩაში დგომისგან დაიცავს. რა უნდა მიიღოს უნივერსიტეტში ინერციით შესულმა ადამიანმა, როცა მან ისიც კი არ იცის, რის მიღებას ელის. ან, მეორე შემთხვევაში, გადავადდება კი უნივერსიტეტში

ჩაბარებით პრობლემა? ვისაც ქუჩაში დგომა უნდა, ის უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდშიც იდგება ქუჩაში.

რაც შეეხება ცოდნას, ის, აბსტრაქტული და მერყევი ცნებაა, იმიტომ რომ გაურკვეველია, რა შინაარსს ვდებთ მასში. ერთია, ცოდნა ცოდნისთვის და მეორე, ცოდნა, რომელიც ცხოვრებაში გამოსადეგი იქნება. ჩემი აზრით, ვერ გაამტყუნებ მას, ვინც ფიქრობს, რომ უნივერსიტეტმა მას ისეთი ცოდნა უნდა მისცეს, რომელიც შემდეგ ცხოვრებაში გამოადგება. ვერ გაამტყუნებ თუნდაც იმიტომ, რომ დღეს ძალიან იჩაგრება ჰუმანიტარული სპეციალობები და ესეც მიუთითებს საზოგადოების გარკვეულ ტენდენციებზე. როდესაც მე ვაბარებდი უნივერსიტეტში, მაშინ ძალიან პოპულარული იყო ჰუმანიტარული ფაკულტეტები. დღეს რომელი ფაკულტეტებია პოპულარული? ასეთებია იურიდიული და ეკონომიკური, ანუ, ფაკულტეტები, რომელთაგანაც სტუდენტი შემდგომ მეტ სარგებელს ელის. გასაგებია, რომ სარგებელს ეძიებენ პროფესიის არჩევისას. ადრე ასეთი იყო ისტორიის ფაკულტეტი. ბევრი ისტორიკოსი შემდეგ რაიკომის მდივანი ხდებოდა. იმავე პერიოდში ყველაზე აქტიური როლი ჰუმანიტარულ ფაკულტეტებს ენიჭებოდა. ეროვნული იდეის გარშემო დარაზმული სტუდენტები სწორედ ჰუმანიტარული ფაკულტეტების სტუდენტები იყვნენ. დღეს, გული მწყდება, მაგრამ ეს როლი ჩამოსცილდა ჰუმანიტარულ ფაკულტეტებს. ყოველ შემთხვევაში, 2003 წელს ყველაზე აქტიურები იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტები აღმოჩნდნენ, ოღონდ, მათ უკვე სულ სხვა იდეა აერთიანებდათ. ესეც მიუთითებს საზოგადოებაში არსებულ ტენდენციებზე.

ჩემი აზრით, როდესაც უნივერსიტეტის იდეასა და ფუნქციაზე ვსაუბრობთ, მათში პირველ ყოვლისა, ცოდნას უნდა ვგულისხმობდეთ. ამ ეტაპზე ვმონაწილეობ პროგრამაში, რომელსაც ეწოდება „ლიბერალ არტს“ და საქართველოში „ლიბერალ არტსის“ დაფუძნებას და განვითარებას გულისხმობს. ძალიან არ მინდა, რომ ვიღაცამ წლების შემდეგ თქვას, რომ არასწორად აირჩია პროფესია, არასწორად იცხოვრა და მიიღო ცოდნა, რომელიც მას ცხოვრებაში არ გამოადგა. მინდა, საქართველოში, რაც შეიძლება, ნაკლები იყოს ასეთი ადამიანი. პირიქით, მსურს, ბევრი ადამიანი ფიქრობდეს, რომ მან სწორად განსაზღვრა თავისი არჩევანი და შესაბამისად, უნივერსიტეტიც უნდა ამართლებდეს იმ იდეას და ფუნქციას, რომელსაც მისგან სტუდენტი მოელის.

ნოდარ ნათაძე – ჩვენი მომსწენებლების თქმით, უნივერსიტეტი ცოდნის რაციონალობასა და პიროვნების რაციონალობაზე ორიენტაციისთვის არსებული ერთგვარი ნაკრძალია. ეს ადამიანის პიროვნულ მასშტაბთან არის დაკავშირებული. არიან ადამიანები, რომლებსაც აქვთ საიმისო პიროვნული მონაცემები, რომ კაცობრიობის სახელით შეეჭიდონ პრობლემას. ისინი თავიდანვე ფიქრობენ პრობლემის გადაჭრაზე. ასეთი კაცი ამ ფუნქციის მატარებელი უნივერსიტეტისთვის ბურჯი და ორიენტირია. არის სხვა ორიენტაციაც. გავიხსენოთ ფსიქოლოგიური სკოლა საქართველოში. წავიდა ადამიანი გერმანიაში, იქ მიიღო ცოდნა, სათანადო ექსპერიმენტებიც ჩაატარა, კლასიკური კანონზომიერებები აღმოაჩინა და საქართველოში დაბრუნებულმა სკოლა შექმნა. ის სკოლა იმ ცნობიერებით მუშაობდა, რომ ქართულ ფსიქოლოგიას კი არა, მსოფლიო ფსიქოლოგიის ერთ-ერთ დარგს ქმნიდა. ასეთი სკოლები იყო მათემატიკის, გეოლოგიის სფეროებშიც. აკაკი შანიძეც ფიქრობდა, რომ საუკეთესო ქართულ გრამატიკას დაწერდა. მართლაც, დაწერა ფუნდამენტური ნაშრომი, მაგრამ გერმანელი ლინგვისტის, ქართველოლოგ გერჰარდ დეეტერსის კლასიკური შრომა ქართულ ზმნაზე, კომპაქტურობის და სისტემურობის თვალსაზრისით, დღეს ამ სფეროში ყველაზე მნიშვნელოვან ნაშრომად ითვლება.

უმაღლესი კლასის ორიენტაციის გარეშე, ამ ცნობიერების გარეშე, „სექენდ ჰენდის“ ცნობიერებით, უნივერსიტეტი თავის ფუნქციას ვერ შეასრულებს. ასეთი ცნობიერების ადამიანებს კი ფორმირება სჭირდებათ. ფორმირებაში მთავარია, ადამიანს თანდაყოლილი ორიენტაციები მისცე. თუნდაც სკოლის პერიოდიდან, ადამიანი არ შეიძლება იზრდებოდეს მეორეხარისხოვნობის ორიენტაციით. ბავშვმა უნდა იცოდეს, რომ ის შემოქმედებითი

კულტურის შვილია. გავიხსენოთ, საქართველო ერთადერთი პატარა ერია, რომელმაც დიდი ლიტერატურა შექმნა. დიდი ლიტერატურისა და უბრალოდ, ლიტერატურის ცნებები ძალიან განსხვავდება ერთმანეთისგან. დიდი ლიტერატურა საკაცობრიო პრობლემებს კაცობრიობის სახელით ებრძვის. ადამიანს თავიდანვე უნდა ჩაენერგოს უმაღლესი პრიზებისთვის ბრძოლის ინტერესი. ამას თავისი ორგანიზაციული ფორმებიც აქვს და თავისი, გნებავთ, მას „სათბურის პირობები“ უწოდებთ, გინდა ადმინისტრაციული პირობები. მათ გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვთ. თუ კაცი არ მონაწილეობს კვლევით მუშაობაში, იგი ფუნდამენტურ მეცნიერებას ვერ ფლობს, შესაბამისად, ასეთი კაცი სტუდენტს ფუნდამენტურ მეცნიერებას ვერ ასწავლის. თუ სტუდენტმა ფუნდამენტური მეცნიერების ანბანი არ ისწავლა, თუნდაც, სკოლის მასწავლებელი გახდეს, ის ბავშვს ფუნდამენტური ცოდნის ელემენტებს ვერ გადასცემს. თუ ბავშვმა ფუნდამენტური ცოდნის ელემენტები არ მიიღო, გინდაც მუშა გახდეს, ორ-სამ წელიწადზე მეტ ხანს ვერ იმუშავებს, იმიტომ რომ ტექნოლოგიის განვითარებას ვერ აწყვება. ასეთია სტრუქტურა. განათლების რეფორმაში კი, ეს ცოდნა გათვალისწინებული არ არის. ადამიანებს თავიდანვე მეორეხარისხოვან რობოტებად ამზადებენ.

შუა საუკუნეების ევროპაში, კონტინენტურ ევროპაში, არ არსებობდა დემოკრატიის იდეა, მაგრამ უნივერსიტეტები ავტონომიური იყო. ვერც მეფე, ვერც ეპისკოპოსი და პაპი, ვერ ჩაერეოდნენ მის ცხოვრებაში. მაშინ უკვე ცნობილი იყო, რომ პედაგოგიურ და ათვისების პროცესთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრა მხოლოდ პროფესორთა საბჭოს შეეძლო. ე.ი. უნივერსიტეტის ავტონომია, თავისი წარმოშობითვე, დემოკრატიული ანუ პოლიტიკური რევოლუციის შედეგი კი არაა, ტექნოლოგიის, სწავლების და სწავლის ტექნოლოგიის განვითარების შედეგი იყო. მინისტრის მიერ რექტორის და სამეცნიერო საბჭოს დანიშვნა ბუნებრივი განვითარების გზიდან ბარბაროსული გადახვევაა, მას სხვა კვალიფიკაცია არ აქვს.

სტუდენტებზე ყურადღების გამახვილება მართლაც ძალიან მნიშვნელოვანია. უნივერსიტეტისთვის განმსაზღვრელია, რას ეძებს სტუდენტი, რას მოელის. სტუდენტი კი ორ რამეს ეძებს – ჰქონდეს ცოდნის შესაძენი ადეკვატური მომზადება, ანუ, უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, თუ რაღაც არ ეცოდინება, უნდა შეეძლოს იმის მიგნება, სად წაიკითხოს და ჰქონდეს წაკითხულის აღსაქმელი აპარატი. უნივერსიტეტმა მას პირველ რიგში, ასეთი აპარატი უნდა შესძინოს. და მეორე – სტუდენტი ეძებს ჩამოყალიბებას, ქმნალობას. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ადამიანი სრულყოფილ და თანამედროვე ადამიანად უნდა გრძნობდეს თავს.

ნესტან რატიანი – ბ-ნო ნოდარ, ჩემი აზრით, თქვენ გინდათ, რომ ამას ეძებდეს სტუდენტი. რამდენად უნდათ ეს თავად სტუდენტებს და რამდენად ფიქრობენ ისინი ამაზე, ეს სადაოა.

ნოდარ ნათაძე – სკოლის მოსწავლეც ვყოფილვარ, აბიტურიენტიც, სტუდენტიც, და მათთვისაც მისწავლებია. ის სურვილები, რომელზეც წელან ვსაუბრობდი, სტუდენტობის ასაკს მიღწეული ნებისმიერი ადამიანის ოცნებაა. ვისაც დასახული მიზნის განხორციელების იმედი აქვს, ის ახორციელებს კიდევ მას, ვისაც არ აქვს, ვერა. ასე რომ, უნივერსიტეტი, რომელიც ამ ორ მიზანს არ უკმაყოფილებს სტუდენტს, არასრულფასოვანი უნივერსიტეტი და სტუდენტი იქ მხოლოდ პრაგმატული მიზნით შედის. ცოდნაში, რომელსაც სტუდენტი მოელის უნივერსიტეტისგან, რა თქმა უნდა, უკვე არსებით კომპონენტად არის შესული მეცნიერების დაუფლება.

ვიმეორებ, სტუდენტის თავისუფლება, პირველ ყოვლისა, ფსიქოლოგიური თავისუფლება, აუცილებელია. როდესაც მას ეუბნები, რომ მან თავისი იდეური ცხოვრება „სექენდ ჰენდის“ პირობებში უნდა გაატაროს, ის სტუდენტი კაცად ვერ გაიზრდება, ყოველთვის საცოდავი და დაჩაგრული იქნება. იდეოლოგიური მომენტი, იცოდეს ახალგაზრდამ, რომ ის დიდი მწვერვალებისკენ მსწრაფი ადამიანია, რომ, იმ შემთხვევაში, თუ ივარგებს, მას უმაღლესი მიღწევები ექნება, ამის გარეშე უნივერსიტეტები საერთოდ

ზედმეტია. შეიძლება ის იყოს კოლეჯი, პროფტექნიკური სასწავლებელი, მაგრამ ეს უნივერსიტეტი არ იქნება.

ნესტან რატიანი – ბ-ნო ნოდარ, ნება დამრთეთ, მაინც საკუთარ აზრზე დავრჩე. ჩემი აზრით, თქვენ იმ ერთეულ ადამიანებს მიეკუთვნებით, რომელბმაც იცოდნენ, რას მოელოდნენ უნივერსიტეტისგან.

ნოდარ ნათაძე – პირობები უნდა იყოს საიმისო, რომ ელიტარულ პიროვნებას მაქსიმალური გასაქანი მისცეს.

დათო პაიჭაძე – ჟურნალისტიკის დეპარტამენტში დღეს შვიდასი სტუდენტი ირიცხება. ალბათ დამეთანხმებით, ძალიან დიდი რიცხვია. როგორ უნდა გავუმკლავდეთ ამდენ სტუდენტს?

ნოდარ ნათაძე – მათგან რამდენია პროფესურით კმაყოფილი? თქვენ უნდა იცოდეთ მათი ფსიქოლოგია.

დავით პაიჭაძე – განვმარტავ, ამ შვიდას სტუდენტში იგულისხმებიან როგორც ჟურნალისტიკის ფაკულტეტის სტუდენტები, ასევე, ისინი, რომლებმაც ეს დარგი მეორად ფაკულტეტად აირჩია და ისინიც, რომლებსაც ჟურნალისტიკის პროგრამიდან ერთი დისციპლინა აქვთ არჩეული. თუმცა ჩემს მისვლამდე მხოლოდ ჟურნალისტიკის ფაკულტეტზე ექვსასი სტუდენტი ირიცხებოდა. ამდენი ჟურნალისტის მოთხოვნილება საქართველოში ნამდვილად არ არის. თუმცა, ბ-ნმა ნოდარმა სტუდენტის თავისუფლება ახსენა, ჩვენ ვერავის ავუკრძალავთ პროფესიის არჩევას.

გია ნოდია, ფილოსოფოსი – პირველ რიგში, მადლობა მინდა გადავუხადო მომხსენებლებს ასეთი მაღალი დონის მოხსენებებისთვის. მათ დღეს მაღალი დონის დისკუსიის საფუძველი მოგვცეს. თუმცა კრიტიკული შენიშვნებიც გამიჩნდა დღევანდელი დისკუსიის სათაურის, თემის და იმ სქემის მიმართ, რომელიც ზაზამ წარმოგვიდგინა საკუთარ მოხსენებაში.

რაც შეეხება დისკუსიის სათაურს, „უნივერსიტეტის იდეა და ფუნქცია“, ალბათ უნდა იყოს „იდეა და ფუნქციები“, რადგან პრინციპულად შეუძლებელია უნივერსიტეტის ფუნქციები მხოლოდ ერთზე დავიყვანოთ. ეს ფუნქციები კონტექსტურია. დღევანდელ, 2007 წლის საქართველოში, შესაძლოა, რომელიმე ისეთი ფუნქცია იყოს მნიშვნელოვანი, რომელიც სხვა კონტექსტში არ იქნებოდა მნიშვნელოვანი. ფუნქცია, როგორც მოგახსენეთ, ბევრია, მაგრამ რომელია მათგან დღეს პრიორიტეტული? იდეა კი, ის არის, რაც თითქოს, ადამიანების ცნობიერებაში უნივერსიტეტის ადგილს, გარკვეულ ღირებულებას უნდა განსაზღვრავდეს. აქ ალბათ თვითონ უნივერსიტეტების პროფესურის აზრები და წუხილებიც უნდა გავითვალისწინოთ. აქ წარმოდგენილი სქემის მიხედვით, უნივერსიტეტი ჯერ თეოლოგიური სკოლის, ეკლესიური დაწესებულების ჩარჩოებში მოიაზრებოდა, შემდეგ სახელმწიფოს იდეის გამომხატველი იყო, დღეს კი, უკვე „უიდეო“ უნივერსიტეტზე საუბრობენ. მე ასე ვიტყვოდი – უნივერსიტეტს ადრე ეკლესია პატრონობდა, ის იყო მისი დამცველი და თავის იდეოლოგიასაც კარნახობდა, შემდეგ ეს ფუნქცია სახელმწიფომ იკისრა და შესაბამისად, უნივერსიტეტი სახელმწიფოს იდეოლოგიის გამტარებელი გახდა, დღეს კი მას არ ჰყავს ერთი ინსტიტუციონალური პატრონი. ჩემი აზრით, ამ სქემის უკან ამერიკულ უნივერსიტეტებში ნეოლიბერალური იდეოლოგიის გაძლიერებით გამოწვეული წუხილი დგას. მაგრამ ჩემი აზრით, არის სხვა იდეაც და ამის მაგალითად შეგვიძლია მივიჩნიოთ შლაინმახერისა და ფიხტეს კამათი. ამ კამათის შედეგი ეწინააღმდეგება ზაზას მიერ წარმოდგენილ სქემას. ფიხტეს სურდა, რომ უნივერსიტეტი ცალსახად ყოფილიყო ნაციონალისტური იდეისა და

სახელმწიფოს იდეოლოგიის გამტარებელი, შლანმახერს განსხვავებული შეხედულება ჰქონდა. გამოდის, რომ სწორედ მისმა აზრმა გაიმარჯვა. გიგამაც თქვა და დავეთანხმები, უნივერსიტეტის იდეა არის იყოს „ცოდნის ტაძარი“, ეს შეიძლება ძალიან გაცვეთილი სიტყვებია, მაგრამ ასეა. უნივერსიტეტი, გარკვეულწილად, არის მონასტერი, ინტელექტუალური სტანდარტების შემქნელი ადგილი, სადაც ინტელექტუალური თავისუფლებაა. მაგრამ ასეთ ადგილს პატრონი სჭირდება. ასეთი პატრონია ხან ეკლესია, ხან სახელმწიფო და ხანაც – ბიზნესი, უნივერსიტეტს თავისი იდეის დასაცავად პატრონებთან, რომლებიც მას მუდმივად კარნახობენ თავიანთ წესებს, გამუდმებული ბრძოლა სჭირდება. უნივერსიტეტი მუდმივად იბრძვის თავისი იდეის დასაცავად. ამ აზრით, რაღაცები იცვლება, მაგრამ იდეა უცვლელი რჩება.

ბადრი შარვაძე, გამომცემელი – მოხარული ვარ, რომ დღეს ამ თემაზე ვსაუბრობთ, მაგრამ მიმაჩნია, რომ ჩვენი მომხსენებლების, და მათ შორის საკუთარ თავსაც ვგულისხმობ, გამოსვლა არ არის ადექვატური ამ თემაზე სასაუბროდ. ჩვენი მომხსენებლების მიერ მოწოდებული ინფორმაციული ფრაგმენტები ერთ კონტექსტში უნდა ყოფილიყო ჩართული. მათ ასეთი სახით წარმოდგენას, როგორც მომხსენებლებმა წარმოგვიდგინეს, აზრი არ ჰქონდა, იმიტომ რომ ისინი ამ პრობლემატიკას ვერ შლის. თუმცა გიგა თითქოს შეეცადა, რომ ისტორიულ ექსკურსს გაგრძელება მოჰყოლოდა, მაგრამ ამავე ექსკურსიდან გამომდინარე, ეს გაგრძელება მაინც ვერ იქნებოდა სრულფასოვანი.

რა პირობებს უნდა აკმაყოფილებდეს ადამიანი, რომ შეძლოს ამ თემებზე საუბარი? ალბათ ეს შეიძლება იყოს ადამიანი, რომელსაც თავის ცხოვრებაში რაღაც ფუნდამენტური შრომა აქვს ჩატარებული, ვერიდები სიტყვებს „კვლევა“ და „აღმოჩენა“. მაპატიეთ, მაგრამ ჩვენს მომხსენებლებს მხოლოდ ჰიპოთეტურ დონეზე შეუძლიათ მოგვაწოდონ ინფორმაცია. მათ გამოსვლებში რამდენიმე შეცდომაც იყო.

როდესაც საუბარი იყო შუა საუკუნეების იმ პერიოდზე, როდესაც მოხდა დიფერენციაცია, აქცენტები და მიზეზებია დასადგენი. რამ გამოიწვია ეს მოვლენა, იმ პრობლემებმა ხომ არა, რომლებიც ერთიანობის საფუძველშივე იყო ჩადებული? არა. ეს კონკრეტულ ცხოვრებასა და საქმიანობაში დაგროვებულმა მონაცემებმა გამოიწვია. მათ სხვა გააზრება სჭირდებოდათ, ისინი ვერ აიხსნებოდა და ვერ მიეზბებოდა შუა საუკუნეებში არსებულ წარმოდგენებს.

ალბათ უფრო აქტუალური იქნებოდა, თუ დღევანდელ საქართველოში არსებულ საუნივერსიტეტო პრობლემებზეც ვისაუბრებდით. ქართველი ხალხის რეალური შესაძლებლობები, გამომდინარე მისი ისტორიული გამოცდილებიდან, სამწუხაროდ, ისეთია, რომ ვერ უპასუხებს იმ ამოცანებს, რომლებიც შეიძლება დაისვას უნივერსიტეტში. ქართულ უნივერსიტეტში წლების განმავლობაში მზადდებოდა და ახლაც შეიძლება მომზადდეს კადრები ნებისმიერ სფეროში, რომლებიც მსოფლიოს ნებისმიერ სტრუქტურაში შეიძლება იყვნენ ინტეგრირებულნი. არ ვიცი, დღეს ეს რამდენად მიიღწევა ზუსტ მეცნიერებებში. თუმცა, ცოტა უფრო გლობალურად რომ შევხედოთ, რაც შეეხება თავისთავადი ღირებულების მქონე ცოდნას, იმ საკაცობრიო პრობლემების გადამწყვეტ ცოდნას, რომელზეც ბ-ნი ნოდარი საუბრობდა, მისთვის საფუძველი საქართველოში არასოდეს არსებულა. არც იმ ე.წ. აღორძინების ხანაში, რომელიც აბსოლუტურად მითოლოგიზებულია.

გიგა ზედანია – რამდენიმე შენიშვნა მაქვს ბ-ნ ნოდარის გამოსვლასთან დაკავშირებით, მაგრამ მანამდე მინდა დავეთანხმო ბ-ნ გიგას გამოსვლას და ამ პრობლემატიკის მისეულ ანალიზს. რაც შეეხება ავტონომიის საკითხს, შუა საუკუნეებში უნივერსიტეტი არ ყოფილა ავტონომიური. შუა საუკუნეებში მისი რექტორი სასულიერო ხელისუფლებას ემორჩილებოდა. დღევანდელ საქართველოში კი, შეგახსენებთ, რექტორს მინისტრი არ ნიშნავს, იყო ასეთი ორი გარდამავალი წელიწადი, როდესაც ინიშნებოდა რექტორი, ოღონდ არა მინისტრის,

არამედ პრეზიდენტის მიერ. დღეს ყველა აკრედიტებული უნივერსიტეტის რექტორი არჩეულია.

ნოდარ ნათაძე – ვის მიერ არის არჩეული?

გიგა ზედანია – უნივერსიტეტის პროფესურის მიერ. პროფესურა ირჩევს საბჭოს, საბჭო კი, თავის მხრივ, ირჩევს რექტორს.

ბ-ნი ნოდარი მეორეხარისხოვნობის განცდაზე საუბრობდა. ეს მართლაც მნიშვნელოვანი პრობლემაა, მაგრამ არა მარტო საქართველოსი, არამედ ყველა იმ ქვეყნის, რომელიც არ არის დასავლურის ნაწილი და დასავლურ მოდელზე ცნობიერი ორიენტაცია უხდება. ამისი ძალიან კარგი მაგალითია კარამზინისა და პუშკინის დროინდელი ორიენტაცია. ისინი ვოლტერს იღებენ, მაგრამ როდესაც ვოლტერი ადამიანის გონებაზე საუბრობს, პუშკინი ლაპარაკობს ევროპულ ცივილიზაციაზე, როდესაც ვოლტერი აკვიატებული იდეებისაგან დამოუკიდებლად აზროვნებაზე საუბრობს, პუშკინი ევროპელების მსგავსად აზროვნებაზე ლაპარაკობს. ამ გამონათქვამებს შორის არსებული სერიოზული განსხვავება იმაზე მიუთითებს, რომ არც რუსული კულტურა განიხილებოდა იმ დროისთვის ევროპულის ნაწილად. პუშკინს ჰქონდა ამის კომპლექსი და ის გამონაკლისი არ ყოფილა. ასეთივე მოტივი მეორდება ჩვენთანაც. ცნობიერი ორიენტაცია ხდება იმ ინსტიტუტზე, რომელიც ჩვენში არ წარმოქმნილა და არსებობს მუდმივი სიმულირების საფრთხე. არსებობს საფრთხე, რომ როგორც აქამდე, ამის შემდეგაც გვექნება უნივერსიტეტი, რომელიც ახდენდა სიმულაციას. გამოდიოდა სტატეების კრებული, რომელსაც არ ჰქონდა ღირებულება, იკითხებოდა ლექციები, რომლებიც არ აკმაყოფილებდნენ ცოდნის გადაცემის ფუნქციას. უნივერსიტეტი, ისევე როგორც ბევრი სხვა საზოგადოებრივი ინსტიტუტი, საქართველოში დღეაც სიმულირების რეჟიმში მუშაობს.

ნოდარ ნათაძე – ჩემი სტუდენტობის დროს ლექციების 40% შესაძლოა, იყო კიდევ სიმულაცია, მაგრამ, 60% ნამდვილად იყო ცოდნის მომცემი.

გიგა ზედანია – 90-იან წლებში ეს პროცენტული მაჩვენებელი ალბათ ბევრად უფრო კონტრასტულად გამოიყურებოდა, თუმცა ბოლო პერიოდში, ჩემი აზრით, საპირისპირო მიმართულებით დაიწყო მოძრაობა. მაგრამ ეს პრობლემა ერთ და ორ წელიწადში არ გადაწყდება.

მერაბ ჯიბლაძე, ფიზიკოსი – თქვენ ფილოსოფოსი ბრძანდებით და თქვენს მიერ მიღებული ცოდნის მიხედვით მსჯელობთ. მე ფიზიკოსი გახლავართ. ჩემი პედაგოგი ნობელის პრემიის ლაურეატი გახლდათ და იმ ცოდნიდან გამომდინარე ვისაუბრებ, რომელიც მე მაქვს თავის დროზე მიღებული. ერთი რამის თქმა შემიძლია, ყველაფერი გაკეთდა საიმისოდ, რათა საქართველოში უნივერსიტეტი დახურულიყო. დღეს საქართველოში უნივერსიტეტი აღარ არსებობს.

გიგა ზედანია – რომელ უნივერსიტეტზე საუბრობთ?

მერაბ ჯიბლაძე – ნებისმიერზე, მათ შორის, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტზეც.

გიგა ზედანია – მე ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტი არ მიგულისხმია, ი. ჭავჭავაძის სახელობის უნივერსიტეტზე ვსაუბრობდი.

მერაბ ჯიბლაძე – ი. ჭავჭავაძის სახელობის უნივერსიტეტი ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტთან ვერაფრით მოვიდოდა, მათ შორის, ვერც კვლევის თვალსაზრისით.

დღეს ისეთ მდგომარეობაშია სკოლა, რომ უნივერსიტეტის აღორძინების იმედიც კი აღარ არსებობს. მე უარი ვთქვი უნივერსიტეტში გამოცხადებულ კონკურსებზე, რადგან არ მინდოდა არარსებული უნივერსიტეტის პროფესორი ვყოფილიყავი. შარშანწინ პირველკურსელებთან კვითხულობდი ლექციებს. მათმა 70 პროცენტმა მე-7 კლასის პროგრამაც კი არ იცოდა. წელს უარესი მდგომარეობაა. უარი ვთქვი უნივერსიტეტში დარჩენაზე და სკოლაში დავიწყე მუშაობა. მერვე, მეცხრე და მეთექვსმეტე კლასებში შევიღვიარე და ყველგან ერთნაირი უცოდინრობა მხვდება. მერვე და მეთექვსმეტე კლასებს ვერ გაარჩევთ ერთმანეთისგან ცოდნის დონით. არის რამდენიმე ნიჭიერი და მონდომებული ბავშვი, დანარჩენების სწავლისადმი მოტივაცია კი, მხოლოდ ერთი რამით შემოიფარგლება – მას უნივერსიტეტის იმ ფაკულტეტზე სურს ჩაბარება, რომელიც გამდიდრებაში დაეხმარება. ასეთი ფაკულტეტი უნივერსიტეტში ორია, ყველას ან მენეჯერობა, ან იურისტობა სურს, იმიტომ რომ ხედავენ, როგორ ცხოვრობენ მოსამართლეები და პროკურორები.

დღევანდელ უნივერსიტეტს მომავალი არ აქვს, იმიტომ რომ სკოლაა ასეთ დღეში.

დავით პაიჭაძე – მაგრამ სკოლა ასეთ დღეშია 90-იანი წლების შემდეგ.

მერაბ ჯიბლაძე – ასეთი ვითარება ადრე არ ყოფილა. პირველ და მეორე კურსელებს შორის უფსკრულია, და ეს ახალი სტანდარტების მისაღები გამოცდების შემოსვლის შემდეგ დაიწყო.

რაც შეეხება ბ-ნ ნოდარის ნათქვამს იმის შესახებ, რომ ჩვენ უნივერსიტეტისგან ველოდით ერთს – ვყოფილიყავით ისეთები, რომ შემდეგ დამოუკიდებლად შეგვძლებოდა ცოდნის მიღება, მე ვეთანხმები მას. თუ რამე ვისწავლე, ჩემს მასწავლებლებთან კამათში ვისწავლე. იმიტომ რომ მთავარი აზროვნების განვითარება და წიგნზე მუშაობის უნარის განვითარება იყო. დღეს წიგნი აღარავის აინტერესებს, ის კომპიუტერმა შეცვალა. ჩვენთან უნივერსიტეტი მხოლოდ ფორმალურადღა არსებობს. რეალური სიტუაცია, სამწუხაროდ, ასეთია.

ნინო ჯაფარიძე, ფსიქოლოგი – მინდა მადლობა გადავუხადო მომხსენებლებს საინტერესო პროვოკაციისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ამ საკითხებზე ასეთი მრავალფეროვანი და საინტერესო მოსაზრებები არ გამოითქმებოდა. ალბათ ჩვენს საზოგადოებასაც სჭირდება გამოსარკვევად ასეთი პროვოკაციები.

ქართულ სიმანდილეში მართლაც არის ტენდენცია, რომ ყველას „ნასწავლი შვილი“ და „დიპლომიანი სასიძო“ უნდა ჰყავდეს. ვერაფერს ვხედავ საწინააღმდეგოს იმაში, ფაკულტეტზე 700 სტუდენტი ირიცხებოდეს. სულაც არ არის აუცილებელი ყველა მათგანი პროფესიონალი აღიზარდოს. საამისო მოთხოვნა, არც საუნივერსიტეტო და არც სხვა ბაზარზე, არასოდეს ყოფილა. ყოველთვის იყო ორიენტაცია, გაეზარდათ თუნდაც ათამდე პროფესიონალი, იმიტომ რომ მათზე მეტს ვერც დაასაქმებდნენ. და მოტივაციას რაც შეეხება, თვითონ პროფესორებს უნდა ჰქონდეთ სტუდენტებისთვის მოტივაციის შექმნის უნარი, გაუჩნდეთ ძიების სურვილი. სტუდენტი უნივერსიტეტში იმ ღირებულებებს იღებს, რომელთა მატარებელიც არის მისი ლექტორი. თუ მას ამ ღირებულებების შეთვისებისა და ძიების სურვილი აქვს, ის თავადაც გაიზრდება.

ნესტან რატიანი – თუ ამ სურვილით შემოდის უნივერსიტეტში, ბუნებრივია, ძიებასაც დაიწყებს და აუცილებლად მიაღწევს კიდევ შედეგს.

ნინო ჯაფარიძე – ჩვიდმეტი წლის ბავშვები, ხშირად, საკუთარი სურვილით არც შედიან უნივერსიტეტში. ჩვენ მინისოციუმებში ვცხოვრობთ და იგი განაპირობებს სწორედ ჩვენს ისეთად ყოფნას, როგორებიც ვართ. მინისოციუმს ვერ შევცვლით. ამის ილუზია ნუ გვექნება. ასე, ერთი ხელის მოსმით ვერაფერს გადავაკეთებთ. ვიმეორებ, ალბათ თითოეული პროფესორი უნდა შეეცადოს, გაუღვივოს სტუდენტს ძიებისა და საკუთარ თავზე მუშაობის სურვილი. სხვას ჩვენ სტუდენტებს ვერაფერს მივცემთ. მეც ლექტორი ვარ და მქონია მათთან ურთიერთობა.

დავით არაბიძე, მასწავლებელთა თავისუფალი პროფკავშირის თავმჯდომარე – პირველ რიგში, როგორც სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულმა, მინდა პროტესტი გამოვთქვა უნივერსიტეტისთვის ჩვენი ბრძოლით მოპოვებული სახელის გამოცვლის გამო.

სამწუხაროდ, ბაზრის გაღმერთების ეპოქაში ვცხოვრობთ და ადამიანის შრომის პროდუქტი საქონლად განიხილება. განათლების სისტემაში მიმდინარე რეფორმაც სწორედ ამ ცნობიერების ჩამოყალიბებას ემსახურება. მაინტერესებს, რას ფიქრობენ ამასთან დაკავშირებით ჩვენი მომხსენებლები, აცნობიერებენ თუ არა, ამ რეფორმის, რომელსაც მე ექსპერიმენტს ვუწოდებდი, მხარდამჭერები, რომ საქართველოში საზოგადოებრივი სტაგნაციის პროცესი მიმდინარეობს?

ნუგზარ ბარდაველიძე – მომხსენებლებმა უნივერსიტეტის ისტორიაზე ისაუბრეს. ჩვენი უნივერსიტეტის ისტორია განსხვავდება სხვა უნივერსიტეტების ისტორიისგან. 30-იან წლებში, მოგეხსენებათ, რაც ხდებოდა. შემდეგშიც იდეოლოგიური წინხის ქვეშ უწევდა უნივერსიტეტს ცხოვრება. მოტივაცია ახსენეს. ერთადერთი მოტივაცია მეცნიერების დაწინაურება იყო. ეს მთელი ბიუროკრატიული სისტემა იყო. შემდეგ ეს ყველაფერი მოიშალა და კორუფცია დარჩა. ახლა როგორ უნდა მოვიქცეთ? ან მართლაც უნდა დავუბრუნდეთ სამეცნიერო მუშაობას და მაღალი დონის სწავლებას, ან არადა, უნივერსიტეტი კოლეჯად უნდა გადაკეთდეს და მენეჯერები ამზადდეს იმ სფეროებისთვის, სადაც სტუდენტსაც და მის ხელმძღვანელსაც მაღალი შემოსავლის მოტივაცია ექნებათ.

ზაზა შათირიშვილი – ბ-ნო ბადრი, „არტეს ლიბერალეს“, არ ყოფილა დამოუკიდებელი ფაკულტეტი. ერთადერთი უნივერსიტეტი, სადაც ის 150 წლის განმავლობაში, შედიოდა, როგორც დამოუკიდებელი ფაკულტეტი, პარიზის უნივერსიტეტი იყო. თუმცა შემდეგ აქაც დახურეს. ლიტერატურისა და რიტორიკის წინააღმდეგ სერიოზული აჯანყება ჯერ კიდევ XIII საუკუნის ბოლოს დაიწყო. საერთოდ, ბოლო პერიოდში ძალიან საინტერესო ტენდენცია შეინიშნება. ხანდახან ლიტერატურას და ფილოსოფიის ისტორიას ინსტიტუციური განვითარების ჭრილში განიხილავენ. ბევრი წიგნი დაწერილა იმის შესახებ, თუ რას ასწავლიდნენ სხვადასხვა უნივერსიტეტებში, როგორი იყო და როგორ იცვლებოდა სახელმძღვანელოები.

„არტეს ლიბერალეს“ არაპრაგმატულ, თავისუფალ ხელოვნებებს ნიშნავს. არისტოტელეს მიხედვით, თავისუფალი ხელოვნება ისეთი დისციპლინაა, რომელსაც გამოყენების მიზნით არ ვუფლებთ, მათგან პრაქტიკულ შედეგს არ უნდა ველოდეთ. ეს არის წმინდა მჭვრეტელობა. პლატონისა და არისტოტელეს მიხედვით ასეთ მღვანამრეობაში ხდება ჩვენი განდრთობა. თეოზისის პროცესი სწორედ მოცალეობის პროცესში მიიღწევა. „სხოლე“ ანუ „არტეს ლიბერალეს“ ლიბერალიზმთან არ არის დაკავშირებული.

კიდევ ერთი, როდესაც საუბარია „ლიბერალ ელუქიშენზე“, აქ, პირველ რიგში ლიტერატურა და ხელოვნება იგულისხმება. საგულისხმოა, რომ თეორიული და გამოყენებითი მეცნიერებები პირველად გერმანელებმა გამოყვეს. გამოყენებითი მეცნიერებების ცნება ჰუმბოლდტთან არის ჩამოყალიბებული. ჰუმბოლდტის უნივერსიტეტი სამ ძირითად პრინციპს ეფუძნებოდა. ერთ-ერთი უმთავრესი, კვლევის დამოუკიდებლობა იყო. უხესად რომ ვთქვათ,

სახელმწიფოს უდა დაეფინანსებინა, მაგრამ არ უნდა ჩარეულიყო მასში. საინტერესოა, რომ პრუსიული ნაციონალური ბიუროკრატია სწორედ უნივერსიტეტმა ჩამოაყალიბა და უნივერსიტეტის პროფესურასა და სახელმწიფოს შორის „ნატიფი ალიანსი“ იყო დაცული.

ამერიკული უნივერსიტეტი იმით გამოირჩევა, რომ იქ ნაციონალური უნივერსიტეტები არასოდეს არსებულა. რასაც ჩვენ „სტივტ“ უნივერსიტეტს ვუწოდებთ, ის შტატის უნივერსიტეტია. ნაციონალურში ამ კონტექსტში სახელმწიფოს ვგულისხმობთ. თუმცა ამერიკაში თავიდანვე იყო ალიანსი. როდესაც ტომას ჯეფერსონი ლაპარაკობს ამ თემაზე, ერთი მხრივ, დემოკრატიული სწავლებისა და მოქალაქის ჩამოყალიბების ფუნქცია იგულისხმება, მეორე მხრივ კი, „ფაბლიქ სერვისი“, ანუ, ბიზნესთან ურთიერთობა. ეს არის ამერიკული უნივერსიტეტებისთვის დამახასიათებელი 1820-30 წლებიდან. და საერთოდ, ყველა „დაფუძნებელ მამას“ თითო უნივერსიტეტი მაინც აქვს დაფუძნებული, მაგალითად, ვირჯინიის უნივერსიტეტი ტომას ჯეფერსონის დაარსებულია, ფილადელფიის – ფრანკლინის და ა.შ.

ნანა კვარაცხელია – მე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტში ვმუშაობ და მიმაჩნია, რომ მთელი რეფორმა მხოლოდ სტრუქტურების ცვლილებაში გამოიხატება. მოგეხსენებათ, ჩამოყალიბდა დეპარტამენტები. მათმა ხელმძღვანელებმა ჯერაც არ იციან თავიანთი ფუნქციები, არადა, სხვა პროფესორებთან შედარებით 4-5-ჯერ მეტი ხელფასი აქვთ. ეს დანარჩენი პროფესორების გაღიზიანებას იწვევს. დეპარტამენტების შექმნისა და მათი ხელმძღვანელების შერჩევის პროცესიც, ჩემი აზრით, არასწორად წარიმართა. ნაცვლად იმისა, რომ დეცენტრალიზაცია მომხდარიყო, მთლიანად ცენტრალიზებულია ყველაფერი. მონოპოლია აქვს პატარა ჯგუფს და ფაკულტეტების იგნორირება ხდება. იმის ნაცვლად, რომ ფაკულტეტს დამოუკიდებლობა შეეძინა, ის მთლიანად დამოკიდებული გახდა იერარქიულ სტრუქტურებზე. ასე რომ, მართალია ამბობენ, რომ უმაღლესი განათლების რეფორმა წარმატებით მიმდინარეობს, ჩემი აზრით, მან სრული კატასტროფა გამოიწვია.

გიგა ზედანია – ერთი რამ მინდა დავაზუსტო – როდესაც უნივერსიტეტზე ვსაუბრობთ, ამაში ავტონომიური წარმონაქმნი იგულისხმება. თუ თქვენსავით ბევრი ფიქრობს, თქვენ საკუთარი წარმომადგენლის გადარჩევა ნებისმიერ სტრუქტურაში შეგიძლიათ. და კიდევ, გთხოვთ, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის გამოცდილებას ნუ გავავრცელებთ სხვა უნივერსიტეტებზე. დღეს რამდენიმე უნივერსიტეტი გვაქვს.

დავით პაიჭაძე – ვისაც აინტერესებს უნივერსიტეტის ისტორია, შეგიძლიათ წაიკითხოთ მიხეილ ჭაბაშვილის მოგონებები. ამ წიგნში არაჩვეულებრივად ჩანს უნივერსიტეტში არსებული ტრადიციები. აქ არ არის საუბარი ერთ ტრადიციაზე. მე კლასიკური ფილოლოგიის ფაკულტეტი მაქვს დამთავრებული, ახლა ჟურნალისტიკის ფაკულტეტზე ვმუშაობ. გარემო, სადაც სწავლა მიწვედა, აბსოლუტურად განსხვავებულია იმ გარემოსგან, სადაც ახლა ვმუშაობ, გინდა სტუდენტებთან დამოკიდებულების, გინდა, საერთოდ, ურთიერთობის წესებისა და ფუნქციების თვალსაზრისით. წელან ბ-ნმა ნოდარმა „სექენდ ჰენდის“ ადამიანი ახსენა. ასეთი ადამიანები წლების განმავლობაში აღიზრდებოდნენ ჟურნალისტიკის ფაკულტეტზე და ძალიან ძნელია ამის შეცვლა.

ანგული ჯიბლაძე, იურისტი – ერთმანეთს მინდა შევადარო ახლანდელი და ძველი, ჩემი სტუდენტობისდროინდელი უნივერსიტეტები. სტუდენტობა ადრე აქტიური და დამოუკიდებელი იყო. გაიხსენეთ 1978 წელი, როდესაც საქრთველოს ენას ართმევდნენ. მაშინ სწორედ ჩვენმა სტუდენტობამ გამოიჩინა ინიციატივა და მთავრობას ენის შესახებ თიტქმის უკვე მიღებული კანონი უკან წააღებინა. ახლანდელი სტუდენტობა, თუ ზემოდან არ მიუთითეს, არაფერზე ხმას არ ამოიღებს.

დავით პაიჭაძე – მე, მაგალითად, სტუდენტების ისეთ გამოსვლას მივესალმებოდი, როგორსაც ჰქონდა ადგილი ცოტა ხნის წინ მოსკოვში, სადაც სოციოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტები სწავლების ხარისხისა და უღირსი დეკანის გასაპროტესტებლად გაიფიცნენ და სწავლის ხარისხის გაზრდის მოთხოვნით ქუჩაში გამოვიდნენ. აი ამ დღეს ველოდები თბილისშიც. გამიხარდება, თუ ასეთი მოთხოვნებით ჩვენი სტუდენტებიც გამოვიდოდნენ ქუჩაში.

ოლივერ რაისტი – უნივერსიტეტი არის ადგილი, სადაც შემუშავებულია სერიოზული, აპრობირებული, სამეცნიერო ცოდნა. იმ ცოდნის კრიტერიუმები და სტანდარტები, რომელიც უნივერსიტეტის სტუდენტობას უნდა გადაეცეს, მთელმა საზოგადოებამ უნდა შეიმუშავოს. ამაზე საქართველოს მეცნიერები ერთად უნდა შეთანხმდნენ. უნივერსიტეტი საზოგადოებრივი მოვლენებისგან დამოუკიდებლად უნდა განვითარდეს. მე ვერ ვხედავ ერთიან, ჩამოყალიბებულ გზას და ვერც წარმოდგენას იმის შესახებ, რა გზით გვინდა განვითარება დღევანდელ საქართველოში. ჩვენი საუბრები ყოველთვის პოლიტიკის ჭრილში ინაცვლებს. მაგრამ არის კი, მნიშვნელოვანი პოლიტიკა, უნივერსიტეტის შიდა რეფორმისთვის? ამაზე უნდა ვისაუბროთ. განათლების სფეროში შედეგი გვიან, 10-15 წლის შემდეგ, ჩნდება. ეს ყველაფერი კი, რაც დღეს ხდება, 90-იანი წლების შედეგია.

კიდევ ერთი საკითხია, რამდენად არის დაცული ლექტორის, პროფესორის ღირსება დღევანდელ საქართველოში.

მამუკა ჯიბლაძე, მათემატიკოსი – კატეგორიულად არ ვეთანხმები ბ-ნ მერაბ ჯიბლაძის და მისი თაობის მეცნიერების პოზიციას. ეს, ჩემი აზრით, უზნეო პოზიციანია. უნივერსიტეტის განვითარების ახალ ეტაპზე მუშაობაზე უარის თქმით მათ ქართულ მეცნიერებას უდიდესი ზიანი მიაყენეს. ამ თაობის ბევრმა წარმომადგენელმა შეგნებულად თქვა უარი კონკურსში მონაწილეობაზე, რადგან მიაჩნიათ, რომ მათი მონაწილეობის გარეშე რეფორმა არ ჩატარდება და კრახით დასრულდება. ისინი მაზოხისტური სიამოვნებით ელიან ამ დღეს. ჩემი აზრით, ახალი თაობისადმი ასეთი დამოკიდებულება არასწორია. მათ, პირიქით, ახალგაზრდებს უნდა დაანახონ დაშვებული შეცდომები. მათემატიკის ინსტიტუტში რეფორმების ჩაშლას არ ველოდებით. ჩვენ მუდმივად ვატარებთ სემინარებს ახალგაზრდებისთვის, რომელიც ძალიან მეცოდებიან ასეთი ქაოსური სიტუაციის გამო და ვმუშაობთ მათთან. ასე უნდა გამოიზარდოს ახალი თაობა.